

ΠΟΥ ΒΑΔΙΖΕΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ;*

Giovanni Sartori

Παρά μίαν ευρέως διαδεδομένη παρανόηση, η πολιτική επιστήμη ως γνωστική πειθαρχία εμφανίστηκε στην Ευρώπη μόνο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Βασική επιδίωξη των νέων επιστημόνων που επιχειρήσαν την ένταξή της στα εγκύκλια προγράμματα σπουδών (μεταξύ των οποίων δεσπόζων ήταν και ο ρόλος του Giovanni Sartori) ήταν η ανάπτυξη ειδικής μεθοδολογίας και εξειδικευμένης γλώσσας. Όμως ένας συνδυασμός μεθοδολογικών και γνωστικών στρεβλώσεων υπονόμισαν τη δυναμική και τις προοπτικές της. Ο αντιθεσμικός συμπεριφορισμός, η προπετής και υπερβολική ποσοτικοποίηση και η υποτίμηση της πραξιακής αποστολής της επιστήμης οδήγησαν σε κενά, σφάλματα και παθολογίες που, όχι σπάνια, αντιμετωπίστηκαν με φάρμακα χειρότερα της ασθένειας. Ο Sartori καταλήγει και πάλι με μια συνθηματική έκκληση: σκέπτεστε προτού μετρήσετε, και, σκεπτόμενοι, χρησιμοποιείτε τη λογική.

Η πολιτική επιστήμη, όπως σήμερα κατανοούμε τον όρο, γεννήθηκε στη δυτική Ευρώπη στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι «ξαναγεννήθηκε»: όμως δεν θα ήταν ακριβές, αφού κατά τον 19ο αιώνα και μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχαμε να κάνουμε με μια ε-

* Η αρχική εκδοχή του κειμένου αυτού αποτελεί εισήγηση του συγγραφέα στο συνέδριο *Transition and Consolidation of Democracy in Central Europe*, του «Ινστιτούτου 20ού αιώνα», στη Βουδαπέστη, στις 30 Οκτωβρίου 2000. Το κείμενο δημοσιεύτηκε στο *Politica y Gobeirno*, την άνοιξη του 2004. Προηγούμενη εκδοχή εμφανίστηκε και στα ιταλικά (Sartori, 1986), ενώ δημοσιεύτηκε επίσης (αν και χωρίς προηγούμενη έγκριση του συγγραφέα και χωρίς να του δοθεί δυνατότητα σχολιασμού/ανταπόκρισης στον αντίλογο του David Laitin) στο *Political Science & Politics* (XXXVII: 4, Οκτώβριος 2004, σ. 785-786) στο πλαίσιο αφιερώματος του περιοδικού για την πορεία του κλάδου. Χωρίς να αισθάνεται την ανάγκη να ανασκευάσει την ουσία της επιχειρηματολογίας του, ο Sartori επισημαίνει, όμως, αφενός ότι πρόκειται για κείμενο προφορικής εισήγησης (που, αν είχε συνταχθεί σε γραπτό λόγο, οι αιχμηρές απολήξεις του θα είχαν ηπιότερη μορφή) και αφετέρου ότι στην πενταετία που μεσολάβησε από την αρχική εκφώνηση του κειμένου, η αμερικανική πολιτική επιστήμη παρουσίασε αξιοσημείωτες βελτιώσεις (προσωπική επικοινωνία, 2.11.2005) [Σ.τ.Ε.].

πιστήμη δεσμώτιδα, που κυριαρχούνταν από νομικίστικες και ιστοριογραφικές προσεγγίσεις (όπως, π.χ., στην περίπτωση του Gaetano Mosca). Η πολιτική επιστήμη έκανε ένα νέο ξεκίνημα συγκροτούμενη σε αυτοτελή κλάδο περίπου πριν από μισό αιώνα. Την εποχή εκείνη υπήρξα ένας από τους συνιδρυτές της (μαζί με τους Stein Rokkan, Juan Linz, Mattei Dogan, Hans Daalder, Erik Allard, S.N. Eisenstadt και άλλους). Συγκαταλέγομαι στους αυτόπτες μάρτυρες και μύστες αυτού που οι «Νεότουρκοι» εκείνοι του κλάδου είχαν κατά νου όταν έλεγαν «πολιτική επιστήμη».

Σήμερα είμαι ένας «γέρον σοφός», και μου δίνει ιδιαίτερη χαρά να αναλογίζομαι, πενήντα χρόνια μετά, για το πώς εξελίχθηκε η πολιτική επιστήμη, για το αν έχει ακολουθήσει τον δρόμο που ευχόμουν και προσδοκούσα. Ρωτώντας όμως κανείς «πού βαδίζει η πολιτική επιστήμη;» –ιδιαίτερα όταν το ερώτημα ανακύπτει σε νεότερες επιστημονικές κοινότητες που επιχειρούν επαναπροσδιορισμούς και νέες απαρχές– ρωτά ταυτόχρονα και για το πώς αξιολογείται η πορεία που ακολούθησε ο «μεγάλος αδελφός», η αμερικανική πολιτική επιστήμη. Προσωπικά, ο μεγάλος αδελφός (ασφαλώς, πάντα καλόβολος και καλοπροαίρετος) με έχει κι εμένα –εν μέρει τουλάχιστον– ενσωματώσει αφού έχω διδάξει στις Ηνωμένες Πολιτείες σχεδόν τριάντα χρόνια. Και δεν κρύβω ότι, εκτιθέμενος στο αμερικανικό περιβάλλον, έχω αποκομίσει οφέλη. Πάντοτε όμως αντιστεκόμουν και ακόμη αντιστέκομαι στην αμερικανική επίδραση. Θέλω λοιπόν στο κείμενο αυτό να εξηγήσω γιατί δεν είμαι ικανοποιημένος από τη σημερινή «αμερικανική διάπλαση» της πολιτικής επιστήμης.

Αλλά ως αρχίσω αναπολώντας προς στιγμήν το ξεκίνημά μας. Τη δεκαετία του 1950 (και μέχρι σήμερα) οι Βρετανοί τείνουν γενικά να απορρίπτουν τον όρο «πολιτική επιστήμη» προτιμώντας αντίθετα τον όρο «πολιτικές σπουδές» και/ή «κυβερνητική», *government*. Ποιο ήταν τον αντικείμενο της αντιπαράθεσης; Αναδρομικά, και αναλογιζόμενος την ποσοτικοποίηση της πολιτικής επιστήμης, έχω κάποιες ενοχές για το ότι στρατεύτηκα με την πλευρά της «επιστήμης». Όμως την εποχή εκείνη η επιλογή αυτή φαινόταν εύλογη. Αν αποκαλούσαμε τον κλάδο «πολιτικές σπουδές» θα μέναμε παγιδευμένοι σε μια φυσική γλώσσα και έναν κανονικό λόγο που δεν θα οροθετούσε επαρκώς το εγχείρημά μας. Ο όρος «πολιτικές σπουδές» δεν διαχωρίζει το απλώς αφηγηματικό από το γνωστικό εγχείρημα. Επιπλέον, δεν συμβάλλει στην ανάπτυξη μιας «εξειδικευμένης» γλώσσας (όπως κάθε επιστημονικό εγχείρημα οφείλει να κάνει). Και, τρίτον, «σπουδές» δεν υποδηλώνει την ανάγκη για *ad hoc* μεθοδολογικά εργαλεία. Για όλους αυτούς τους λόγους είχαμε δίκιο που υ-

ψώσαμε τη σημαία της επιστήμης. Γιατί δεν μπορούσαμε ποτέ να φανταστούμε τη στενότητα που η έννοια «επιστήμη» θα αποκτούσε στο αμερικανικό έδαφος.

Τα παραπάνω με οδηγούν στο ερώτημα: τι είδους επιστήμη μπορεί και πρέπει η πολιτική επιστήμη να είναι; Υποστήριζα πάντα πως τελικά το υπόδειγμά μας ήταν η οικονομική επιστήμη. Όμως οι οικονομολόγοι έχουν έναν πολύ ευκολότερο ρόλο. Εν πρώτοις, η οικονομική συμπεριφορά υπόκειται στις επιταγές ενός και μόνο κριτηρίου (του ωφελιμιστικού: της μεγιστοποίησης του συμφέροντος ή του κέρδους), ενώ η πολιτική συμπεριφορά όχι: οι δράσεις του πολιτικού ανθρώπου κινούνται από πλειάδα συμπεριφορικών κινήτρων. Δεύτερον, οι οικονομολόγοι δουλεύουν με πραγματικούς αριθμούς (ποσοτήτες χρήματος) οι οποίοι είναι εμπεδωμένοι στις πρακτικές των οικονομικών όντων που μελετούν, ενώ οι κοινωνικοί επιστήμονες δουλεύουν με τιμές που οι ίδιοι αποδίδουν στα υπό εξέταση φαινόμενα, συχνά με τρόπο αυθαίρετο. Επιπλέον, τα οικονομικά αναπτύχθηκαν μόνο όταν έγινε κατανοητό ότι μια επιστήμη απαιτεί ακριβείς και σταθερούς ορισμούς στη βασική της ορολογία και, με την ίδια λογική, σταθερά κυτία συλλογής και φύλαξης δεδομένων που να επιτρέπουν τη συσσώρευση δεδομένων. Η αμερικανική πολιτική επιστήμη, όμως, φτάνοντας στο προσκήνιο 150 χρόνια αργότερα, σκόνταψε στα «παραδείγματα» και τις επιστημονικές επαναστάσεις του Κuhn –μπαίνοντας με καλοκάγαθη αφέλεια στο συναρπαστικό, αλλά –φευ– ανεπίγνωστο μονοπάτι του να αυτοαναιρείται περίπου κάθε δεκαπέντε χρόνια σε μιαν αέναη αναζήτηση νέων παραδειγμάτων, μοντέλων και προσεγγίσεων.

Συνολικά, λοιπόν, είμαι της άποψης ότι η mainstream πολιτική επιστήμη υιοθέτησε ένα εσφαλμένο επιστημονικό υπόδειγμα (βγαλμένο από τις σκληρές, ακριβείς επιστήμες) και απέτυχε να προσδιορίσει και οροθετήσει την ταυτότητά της (ως μη ακριβής επιστήμη) επειδή απέτυχε να αναπτύξει τη δική της ειδική μεθοδολογία. Τα ράφια μου βέβαια κατακλύζονται από βιβλία με τον τίτλο «Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών»· όμως οι εργασίες αυτές αναφέρονται απλώς σε ερευνητικές τεχνικές και στατιστικές επεξεργασίες. Δεν έχουν σχεδόν τίποτε να κάνουν με τη «μέθοδο του Λόγου», με τη μέθοδο της σκέψης. Έχουμε έτσι μια ζοφερή επιστήμη που στερείται λογικής μεθόδου και που συχνά αδιαφορεί και για την απλή ακόμη λογική.

Σε κάθε περίπτωση όμως (αν και στο σημείο αυτό θα επανέλθω παρακάτω με παραδείγματα), ας μου επιτραπεί να επισημάνω τα κύρια χαρακτηριστικά του κλάδου –έτσι όπως η πολιτική επιστήμη διαμορφώθηκε στην αμερικανι-

κή ακαδημία και, κάτω από την ισχυρή επιρροή της τελευταίας, στον υπόλοιπο κόσμο. Ο κλάδος μας, υποστηρίζω, αναζήτησε ταυτότητα ως

- (1) αντιθεσμολογικός και, κατά τούτο, συμπεριφοριστικός
- (2) όσο το δυνατόν περισσότερο ποσοτικός και στατιστικός
- (3) θιασώτης της διάστασης θεωρία-έρευνα εις βάρος όμως της σχέσης θεωρίας-πράξης.

Αξιολογώ εν συντομία τα ανωτέρω σημεία ως εξής: (i) η πολιτική ενέχει τη διαρκή αλληλεπίδραση συμπεριφοράς και θεσμών (δομών)· συνεπώς ο συμπεριφορισμός, υπερβάλλοντας τα αντιθεσμολογικά ανακλαστικά του, «έκαψε» –ας μου επιτραπεί η έκφραση– «μαζί με τα ξερά και τα χλωρά»· (ii) η ποσοτική εμμονή μας οδγηεί τελικά σε ένα φαύλο σχήμα: είτε ψευδούς ακρίβειας (ανακρίβειας) είτε ακρίβειας που όμως στερείται συνάφειας· και (iii) υποτιμώντας τη διάσταση θεωρίας-πράξης, έχουμε δημιουργήσει μια άχρηστη επιστήμη.

Καθώς τα πρώτα δύο σημεία είναι λίγο-πολύ γνωστά, νομίζω ότι δεν χρειάζονται περαιτέρω επεξήγηση. Προτίθεμαι να ασχοληθώ με το τρίτο. Το ερώτημα είναι: γνώση γιατί; Απλώς για τη γνώση; Εν μέρει ναι· εν μέρει, όμως, όχι.

Οι περισσότερες επιστήμες αυτο-διαχωρίζονται σε δύο συνιστώσες: την «καθαρή» και την «εφαρμοσμένη». Η καθαρή επιστήμη δεν ασχολείται με πρακτικά ζητήματα. Αναπτύσσεται πάνω στη διάσταση θεωρίας-έρευνας αναζητώντας δεδομένα και τεκμήρια. Η εφαρμοσμένη επιστήμη, αντίθετα, αναπτύσσεται στη διάσταση θεωρίας-πράξης ως γνώση με στόχο την εφαρμογή –ως γνώση που επικυρώνεται (ή διαψεύδεται) από την επιτυχία (ή αποτυχία της) στην πράξη. Και το γεγονός ότι ο κλάδος έχει απολέσει (αν δεν έχει εμπρόθετα αποκηρύξει) το εφαρμοσμένο σκέλος του συνεπάγεται ότι η πολιτική επιστήμη είναι μια θεωρία χωρίς πράξη: μια γνώση που φαλκιδεύεται από ένα χτυπητό κενό τεχνογνωσίας.

Έλεγα προηγουμένως: γνώση γιατί; Η απάντηση είναι ότι η πολιτική επιστήμη δεν μπορεί να απαντήσει σε αυτό το ερώτημα. Πραξιακά είναι σε μεγάλο βαθμό μια άχρηστη επιστήμη που δεν παράγει ή παρέχει γνώση για χρήση. Ο εξοβελισμός, επιπλέον, του κριτηρίου της εφαρμογής της αποστερεί τον καλύτερο δυνατό έλεγχο αληθείας. Ως γνωστόν, στην επιστήμη, η σημασία της αλήθειας είναι πραγματιστική. Κάτι είναι αληθές όταν «λειτουργεί».

Προσπαθώντας να δικαιολογήσουμε τις πρακτικές και προβλεπτικές μας αποτυχίες έχουμε εφεύρει τη θεωρία των ακούσιων συνεπειών. Όμως αυτό

δεν αποτελεί παρά φτηνό άλλοθι συγκάλυψης του γεγονότος ότι δεν έχουμε αναπτύξει γνώση γειωμένη σε ερωτήματα της μορφής «αν α, τότε β» και αναλύσεων μέσων-αποτελέσματος. Αν και οι ακούσιες συνέπειες ελλοχεύουν πάντα, ο αναπόδραστος χαρακτήρας τους έχει υπερτονιστεί. Ειδικά στον τομέα των θεσμικών μεταρρυθμίσεων και της πολιτειακής συγκρότησης οι περισσότερες προβλεπτικές αποτυχίες μας θα μπορούσαν εύκολα να είχαν προβλεφθεί, ενώ οι πιο πολλές απροσδόκτες συνέπειες έπρεπε να είναι προσδοκώμενες (όπως οι *ex post* αναλύσεις σχεδόν πάντα αποκαλύπτουν). Όμως δεν είναι δυνατόν να συνεχίσω, μια και επιθυμώ να επιστρέψω στο σημείο στο οποίο προηγουμένως υποσχέθηκα πως θα επέστρεφα, ότι δηλαδή έχουμε μια μεθοδολογία χωρίς λογική, αν δεν έχουμε εντελώς χάσει την επαφή μας με τη λογική.

Ας πάρουμε, χάριν παραδείγματος, τον τρόπο με τον οποίο ο κλάδος προσεγγίζει και διαλογίζεται για τη δημοκρατία. Τι είναι «δημοκρατία»; Αν το ερώτημα θέτει ένα ζήτημα ορισμού, η συνήθης απάντηση είναι ότι οι ορισμοί δεν θα πρέπει να μας απασχολούν και τόσο, ότι είναι καλύτερο να παραμένουν χαλαροί. Ή, εναλλακτικά, πως το ίδιο το ερώτημα είναι προβληματικό μια και οδηγεί σε οντολογικές ατραπούς, ενώ οφείλουμε να ρωτάμε: σε ποιο βαθμό είναι ένα πολίτευμα ή μια δημοκρατία δημοκρατική; Θεωρώ ότι αμφότερες οι απαντήσεις παραποιούν και παραχαράσσουν το ερώτημα.

Η υποτίμηση των ορισμών είναι εσφαλμένη κατά τρεις τρόπους. Πρώτον, επειδή οι ορισμοί διευκρινίζουν τις επιδιωκόμενες σημασίες των λέξεων, βοηθούν στην αποφυγή των μεταξύ μας παρανοήσεων. Δεύτερον, οι λέξεις είναι επίσης (στην έρευνα) κυτία συλλογής και φύλαξης δεδομένων. Αν τα κυτία είναι ελλιπή (οι ορισμοί μας είναι χαλαροί), τότε και η συλλογή των δεδομένων θα είναι προβληματική. Τρίτον, ορισμός είναι ο προσδιορισμός ορίων, η οροθέτηση. Συνεπώς ο ορισμοί προσδιορίζουν τι περιλαμβάνεται και τι αποκλείεται από τις κατηγορίες μας. Αν η «δημοκρατία» οριστεί ως ένα σύστημα στο οποίο οι ηγέτες εκλέγονται, τότε οι περισσότερες χώρες είναι δημοκρατίες· αν όμως οριστεί ως σύστημα «ελεύθερων εκλογών», τότε ο πληθυσμός της προηγούμενης κατηγοριοποίησης θα περιοριστεί στο μισό. Πώς είναι λοιπόν δυνατόν να λέγεται ότι οι ορισμοί δεν είναι σημαντικοί;

Το επιχείρημα υπέρ των διαβαθμίσεων είναι ακόμα πιο σύνθησης. Η γνωστή και αενάως επαναλαμβανόμενη βάση του είναι ότι όλες οι διαφορές είναι διαφορές βαθμού. Όμως όχι! Δεν υπάρχει τίποτε στη φύση των πραγμάτων που να κάνει τις διαφορές, διαφορές βαθμού, όπως δεν υπάρχει και τίποτε που να τις κάνει, από τη φύση τους, διαφορές είδους. Οι διαφορές είναι συ-

νεχείς αν τύχουν τέτοιου χειρισμού (λογικά), και ομοίως ασυνεχείς στο πλαίσιο ενός ταξινομικού, *per genus et differentiam*, χειρισμού. Το αν οι διαφορές είναι ποσοτικές ή ποιοτικές, βαθμού ή είδους, εξαρτάται από τον λογικό χειρισμό, συνεπώς την απόφαση του ποιος από τους δύο είναι κατάλληλος και για ποιο σκοπό.

Αν οριστεί, η δημοκρατία πρέπει, εξ ορισμού, να αποκτήσει έναν αντιφατικό όρο, ας πούμε «μη-δημοκρατία». Ερώτημα: λογικά, πώς σχετίζεται η δημοκρατία με την ετερότητά της; Με δύο τρόπους. Μπορούμε να υποστηρίξουμε –εφαρμόζοντας την αριστοτελική αρχή του αποκλειόμενου μέσου– ότι «δημοκρατία» και «μη-δημοκρατία» είναι όροι αντιφατικοί και συνεπώς αμοιβαία αποκλειόμενοι. Όμως «δημοκρατία» και «μη-δημοκρατία» μπορούν να εκληφθούν ως τα άκρα ενός συνεχούς που επιτρέπει κατά μήκος του και ενδιάμεσες καταστάσεις, συνεπώς και διαφορετικούς βαθμούς δημοκρατίας. Στην περίπτωση αυτή η αρχή του αποκλειόμενου μέσου δεν βρίσκει εφαρμογή και αυτό είναι όλο. Δικαιούμαστε, λοιπόν, εξίσου να ρωτούμε τι είναι και τι δεν είναι δημοκρατία, όσο και να ρωτούμε σε ποιο βαθμό μια δημοκρατία είναι περισσότερο ή λιγότερο δημοκρατική (σε σχέση με κάποια χαρακτηριστικά). Αμφότερες είναι απόλυτα νόμιμες ερωτήσεις που, κατά τη γνώμη μου, τίθενται περισσότερο επωφελώς, κατ' αυτή τη σειρά. Η πρώτη ερώτηση καθορίζει τα όρια· η δεύτερη ασχολείται με τις ενδο-δημοκρατικές διαφοροποιήσεις. Όμως δεν είναι αυτό το επιχείρημα που βρίσκει κανείς στα περισσότερα αμερικανικά εγχειρίδια. Εκεί ανθεί η άποψη ότι η διχοτομική σκέψη είναι άχρηστη και παροπλισμένη, ότι η μέτρηση έχει υποκαταστήσει τους ορισμούς, κ.ο.κ. Μια σειρά συνθηματικών διατυπώσεων που κατά τη γνώμη μου μαρτυρούν λογικό αναλφαβητισμό.

Όμως πρέπει να καταλήξω. Πού βαδίζει λοιπόν η πολιτική επιστήμη; Σύμφωνα με το επιχείρημα που ανέπτυξα εδώ, η αμερικανική πολιτική επιστήμη και ό,τι τη μιμείται (αναφέρομαι ασφαλώς στην «κανονική επιστήμη» – οι έξυπνοι μελετητές πάντα σώζονται απ' την εξυπνάδα τους) βαδίζουν προς το κενό, το τίποτε. Είναι ένας αέναα αναπτυσσόμενος γίγαντας με πύλινα πόδια. Για να πεισθείτε, επισκεφτείτε τα ετήσια και απίστευτα πληκτικά συνέδρια της *American Political Science Association*. Ή διαβάστε το ακατάληπτο και/ή παντελώς στερούμενο συνάφειας *American Political Science Review*. Η εναλλακτική ή, τουλάχιστον, η εναλλακτική την οποία υποστηρίζω είναι: αντίσταση στην ποσοτικοποίηση του κλάδου. Ή συνθηματικά, σκέπτεστε προτού μετρήσετε. Και ακόμη, σκεπτόμενοι, χρησιμοποιείτε τη λογική.